

УДК 574.22:377.8

Тараненко Г.Г.

КОЕВОЛЮЦІЙНА ПАРАДИГМА У ПРОФЕСІЙНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ ОСВІТІ

Постановка проблеми. Глобальна духовна криза початку третього тисячоліття чітко виявляється в усіх сферах освіти, зокрема, в її теорії та практиці, відбивається на її компонентах: цільовому, змістовому, технологічному. Аналіз сучасної вітчизняної ситуації свідчить про безпрецедентне явище, сутність якого полягає в тому, що гуманістичні характеристики та якості, у тому числі аксіологічні принципи, залишаються за межами освітньо-культурного простору і не сприяють орієнтації людини й суспільства на ефективну дію в умовах виживання.

Останнім часом, у цьому контексті, усе актуальнішою постає проблема формування нового ціннісного ставлення сучасної людини до природи, яке більшість учених інтерпретує як планетарний, коеволюційний світоглядний проект культурно-історичного розвитку людства, орієнтованого на вирішення глобальних проблем сучасності. З позиції цієї стратегічної перспективи є важливим осмислення постматеріальних ціннісних орієнтирів людини та її світогляду здатного гармонізувати життя людини з навколишнім середовищем.

Найбільш помітною світоглядною тенденцією другої половини ХХ століття стала єдність природи і людини. Особливо це стосується практичного аспекту цього питання, який загострився з появою й усвідомленням глобальних проблем людства та актуалізацією питання щодо збереження і природи, і людини. Співвідношення у системі „природа-людина” донедавна тлумачилося виключно як протиставлення, боротьба, підкорення тощо, адже у світі домінували ідеї антропоцентричного гуманізму, спрямованого на підкорення усього, що є у природі, та панування над нею. Аналізуючи стан свідомості сучасної людини вчені зазначають його певну фрагментарність і відсутність усвідомлення єдності людини і природи.

Зараз науковці майже одностайно наполягають на перегляді такого стану речей, віддаючи перевагу взаєминам співіснування, коеволюції, кооперації, співпраці тощо. Головними умовами виживання людського роду постають поєднання владних амбіцій людини щодо природи та обережне, стримане ставлення до неї.

Сучасна епоха чітко позначила кризу смисложиттєвих детермінант буття людини, викликавши тим самим необхідність у виробленні й розповсюдженні нового планетарного світогляду, формуванні планетарного коеволюційного світоглядного проекту розвитку людства, орієнтованого на вирішення глобальних проблем сучасності.

У сучасній науці природа починає розглядатися не як конгломерат якісно специфічних об'єктів і механічна система, а як цілісний живий організм, перетворення якого може відбуватися лише у визначених межах. Порушення цих меж призводить до зміни системи, її переходу в якісно інший стан, що може викликати незворотне спрощення системи, зникнення багатьох біогеоценозів і загибель людства.

Зважаючи на це, вважаємо, що для сучасної людини актуальним постає питання щодо вироблення такого світогляду, у рамках якого знайшов би свою реалізацію ідеал відповідальності людини перед природою, нерозривного зв'язку з нею, розуміння діяльності людини не як конфронтуючої природі, а як її природного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз коеволюційної методологічної установки дає можливість усвідомити загальність феномена коеволюції на всіх рівнях розвитку. Йдеться про коеволюційне розуміння розвитку не тільки процесів природи і суспільства, але й про коеволюцію ідей (В. Кутирєв, Л. Губерський, В. Данилов-Данильян, І. Добронравова, Д. Єрмаков та ін.).

Сучасні дослідники активізували свої пошуки нових ідеалів людського ставлення до природи, активно розробляючи ідеї так званої „заглибленої екології”, яка розглядає людину не як володаря природи і центр світобудови, а як істоту, внесену в різноманіття життя невід'ємною частиною живого, що співвідноситься з іншими його частинами не на основі конкуренції та панування, а на основі співробітництва та взаємності [1].

Із цих позицій пропонуються різні варіанти нової етики, яка повинна, поряд із нормами суспільної поведінки, що регулюють взаємини між людьми, включати „етику в екологічному розумінні” (біосферну етику). Це обмежує свободу дій людини в її боротьбі за існування, адже „нова етика”, на думку її прихильників (Р. Артфілд, О. Михайленко, В. Огнев'юк, Т. Троїцька та інші), повинна регулювати взаємини людини із усіма репрезентантами природного світу [1; 3; 4].

Формулювання цілей статті. Обґрунтувати необхідність імплементації професійної педагогічної освіти коеволюційної парадигмою.

Виклад основного матеріалу. Усвідомлюючи суть проблеми, яка постала перед людством на сучасній стадії еволюції, слід зазначити, що вирішення цих проблем залежить насамперед від людини, її внутрішньої сутності. У цьому контексті вбачаємо великий потенціал у діяльності освітян, як організаторів світоглядного зростання людини у процесі навчання.

Екологічна ситуація у світі загалом, і в Україні зокрема, зумовлює необхідність уточнення основних світоглядних орієнтацій та подолання деяких традиційних уявлень про характер взаємодії людини та природи, і в цьому професійна педагогічна освіта відіграє важливу роль, адже саме через освіту

людина отримує необхідні знання, уміння та навички, що трансформуються у переконання та ідеали.

Зарозумілість людини відносно природи бере початок ще з епохи Відродження, коли природа почала вважатися не самоцінною реальністю, а похідною і другорядною, у той час як людина поставила себе на щабель вище, навіть піднесла себе до рівня Бога, зрівнявшись із ним завдяки пізнанню, яке визнається безкінечним. Слід визнати, що людина попри всі її досягнення й відмінності від інших представників тваринного світу, є одним із багатьох видів на планеті, органічно вписаним в єдину глобальну екологічну систему і саме тому найвищою цінністю визнається гармонійний розвиток (коеволюція) людини та природи.

Саме у формі уявлення про „коеволюцію” біосфери й суспільства, тобто їхнього спільного розвитку як абсолютно необхідної умови збереження людини на Землі виражаються сучасні погляди на особливості еволюційного процесу.

На початку 1970-х років ХХ ст., намагаючись осмислити зміст концепції ноосфери, М. Мойсеєв увів термін „коеволюція, визначаючи його як „поведінку людини, яка має своїм результатом не деградацію біосфери, а сприяння її розвитку, тобто ускладнення самої системи (біосфери) за рахунок зростання числа її елементів і різноманіття якостей елементів (живої речовини)” [2, с.156].

„Життя перебудовує характер еволюції неживої природи, – пише дослідник, – вона дійсно створює „нову” Природу з новими характерними порами своїх, тепер вже не геохімічних, а біогеохімічних процесів, процесів із новими законами” [2, с.61].

На думку вченого, такий стан біосфери і суспільства, в якому реалізовано принцип коеволюції, не може виникнути сам по собі, для цього необхідно, щоб суспільство не тільки регламентувало свої дії, але й стало певною керівною підсистемою біосфери, яка спрямовує і розвиток суспільства так, щоб він сприяв і розвитку біосфери у цілому.

Головними орієнтирами коеволюційної парадигми виступають положення про включення людини в єдину глобальну екологічну систему, як одного з представників живого; про розуміння того факту, що вона живе не лише в соціальному, але й у природному контексті; про усвідомлення людиною того, що вона є не власником природи, а одним із членів природного співтовариства, саме тому на неї покладається вся відповідальність за стан природного довкілля.

Вважаємо, що одним із результатів наповнення змісту освіти коеволюційною парадигмою має стати екологічний імператив, під яким найчастіше розуміють загальнозначущий припис, безперечний принцип екологічної діяльності й поведінки людини.

На думку Л. Сидоренко, екологічний імператив – це світоглядно-етичний принцип, що регулює ставлення сучасного суспільства до природи, його поведінку, діяльність у природі і вимагає виключення будь-якої можливості руйнації природних екосистем [4, с.149].

Актуальним питанням, на наш погляд, постає важливість усвідомлення людиною під час навчання таких істин, як любов та повага до життя в усіх його проявах, відмова від ідеї експлуатації природи, формування потреби пізнання природи та організація пошуку можливостей жити в гармонії з нею.

Для того, щоб майбутній спеціаліст не став фахівцем, який нехтує своєю природною сутністю, необхідно культивувати відчуття єдності з життям, повагу до нього в усіх його проявах та прагнення більш повно розуміти природу. Остання ж мусить розглядатися як повноправний суб'єкт взаємовідносин із суспільством. Стає очевидним, що не навчившись берегти природу й екологічно грамотно взаємодіяти з нею, ми приречені на неминучу загибель.

Екологічний імператив людської життєдіяльності, згідно з яким цивілізована людина повинна, долаючи дуалізм антропоцентристського світогляду, навчитися сприймати те, що відбувається з природою, як те, що відбувається з собою, покликаний активізувати екзистенційний зв'язок людини зі світом, сприяючи гармонізації всієї системи взаємозв'язків людини і природи.

Значна кількість людей усвідомлює, що слід терміново переглянути своє ставлення до природи, змінити стиль своєї діяльності й переоцінити життєві цінності. У цьому нелегкому завданні великий потенціал мають нова філософія життя, високі екологічна культура й свідомість, засновані на екологічному імперативі.

Без сумніву, стара парадигма безмежності людських можливостей впливу на природу, а тим більш підкорення-панування, зжила себе. Нова – коеволюційна, за якої дуже важливо знати міру й межі людського впливу, яка передбачає більш глибоку прогностику, розрахунок небажаних результатів людської діяльності й створення „захисних” систем проти негативних наслідків ще, повною мірою, не склалася.

Зважаючи на це, важливими завданням професійної педагогічної освіти постає формування потреби в новому філософському погляді на природу й новому стилі мислення щодо осягнення відносин „людина-природа”, яке передбачає осмислення нового світобачення і створення нового образу філософії природи, заснованого не на протистоянні людини й природи, байдужо-об'єктивному ставленні людини до світу природи (що постійно оберталося бажанням панування над нею), а на включенні самої людини у природу (що передбачає загальну філософію життя).

Ідеї екологічного імперативу, екологічної свідомості, нового відчуття світу, нових потреб, безперечно, не вписуються у традиційне для техногенного підходу розуміння природи як неорганічного світу, байдужого до людини, ставлення до природи як до механізму, з яким можна експериментувати і який можна освоювати вроздріб, перетворюючи його і підкоряючи людині.

Дуже важливо, на нашу думку, аби освітяни всіх рівнів уміло формували усвідомлення того, що настав час жити за іншими правилами – екологічними, що людина – це лише частина природи й космосу, із законами й силами яких вона мусить погоджуватися. На вчителя покладається досить відповідальне завдання – донести до свідомості такі істини: не володарювати над природою, а співпрацювати з нею, бути не „царем природи”, а її необхідним елементом, здатним узгоджено функціонувати у складній, налагодженій протягом тисячоліть комплексній системі тощо.

Вважаємо, що вчитель XXI століття має стати людиною з новою екологічною філософією, з новою екологічною культурою, заснованою на знанні й повазі до законів розвитку природи і почати цей процес слід із формування екологічного імперативу як необхідної детермінанти коеволюційного проекту людства, який здатен організувати збалансований розвиток людини і природи.

Питання про природу людини та її місце у природі завжди було найважливішою проблемою розвитку світосприймання, проте лише в наш час екологізація людської свідомості стає практичною умовою життя, його „соціальним замовленням” наукам про людину. Забезпечення коеволюції, спільного гармонійного розвитку природи і суспільства, вироблення спільної стратегії людства має посісти найважливіше місце в колективних зусиллях всіх країн земної кулі.

Безперечно, ідеї коеволюційної стратегії, яка бере свої витoki загалом із сучасного розуміння філософії життя, можуть зробити істотний внесок у становлення цих нових настанов сучасної культури.

Потреба бути в злагоді з самим собою має моральне, а не природне начало. Тому світовідчуття, засноване на причетності до всього живого, не можна запрограмувати або обчислити, воно здійснюється завдяки совісті, внутрішній відповідальності людини перед собою і суспільством. Моральна свідомість, совість перетворює всі відчуття від природи, у тому числі від різноманіття живого, на певний гармонійний образ, збереження якого надзвичайно важливе для духовного життя людини.

Слід зазначити, що сучасний освітній процес не можна обмежувати тільки екологічною пропагандою та просвітництвом, його необхідно підкріплювати живою, практичною роботою з охорони довкілля, виховання має

виходити з принципу єдності екологічної свідомості й практичної діяльності людини.

Звісно, таке виховання не може бути лише засобом профілактики екологічних порушень, воно повинно стати засобом виховання розвиненої цивілізованої особистості еколого-активного типу, яка має високорозвинену екологічну культуру. Таким чином, виховання, організоване в систему цілеспрямованого управління формуванням еколого-активного типу особистості, її екологічної культури, не може бути зведене тільки до механізму регулювання відносин між суспільством і природним середовищем і, будучи заснованим на екологічній культурі цивілізованого суспільства, має здійснюватися всією системою загального виховання.

Висновки. Вважаємо, що людина, яка керується екологічним імперативом, цілком здатна спрямувати культурно-історичний процес на коеволюційний шлях, а це сприятиме гармонізації і всебічному розвитку глобальної системи корелятивних зв'язків „людина-природа”. Сформований екологічний імператив виявляється в усвідомленні того, що людина є частиною природи, а виживання можливе лише за умови, що кожен, у будь-якому куточку планети, дбатиме про збереження й захист природи, не тільки піклуючись про власне життєзабезпечення, а й думаючи про майбутні покоління. Мета сучасного виховання в такому контексті полягає у формуванні таких якостей людської діяльності, які б не давали можливості порушувати екологічний баланс у природі.

Зважаючи на те, що засади людської раціональності передбачають гнучку позицію коеволюції людини і природи, постійного зворотного зв'язку і корекції пізнавальної та діяльнісної позиції суб'єкта, адекватним сучасному стану речей є розуміння взаємозв'язку розвитку суспільства й природи як коеволюційного феномену. Відповідно світоглядні й методологічні засади концепції коеволюції можна визнати тими орієнтирами пізнання і діяльності людини в природі, що спроможні гарантувати екологічну безпеку та майбуття людини і біосфери. Отже, коеволюційна парадигма без перебільшення може вважатися теоретико-методологічним обґрунтуванням можливості існування людини ХХІ століття в екологічно безпечному світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концептуальні виміри екологічної свідомості / [М. М. Кисельов, В. Л. Деркач, А. В. Толстоухов та ін.]. – К. : Вид-во Парапан, 2003. – 312 с.
2. Моисеев Н. Н. Универсум. Информация. Общество / Н. Н. Моисеев. – М.: Устойчивый мир, 2001. – 200 с.
3. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку: моногр. / В. О. Огнев'юк. – К.: Знання України, 2003. – 450 с.
4. Сидоренко Л. І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ресурси: навч. посібник / Л. І. Сидоренко. – К.: ПАРАПАН, 2002. – 150 с.

АНОТАЦІЯ

Тараненко Г.Г. Коеволюційна парадигма у професійній педагогічній освіті. У статті обґрунтовується необхідність імплементації професійної педагогічної освіти коеволюційної парадигмою.

Ключові слова. *Коеволюція, екологічний імператив, педагогічна освіта, ставлення людини до природи, гармонізація системи взаємозв'язків людини і природи.*

АННОТАЦИЯ

Тараненко Г.Г. Коеволюционная парадигма в профессиональном педагогическом образовании. В статье делается попытка обоснования необходимости имплементации профессионального педагогического образования коэволюционной парадигмой.

Ключевые слова. *Коеволюция, экологический императив, педагогическое образование, отношение человека к природе, гармонизация системы взаимоотношений человека и природы.*

SUMMARY

Taranenko G.G. Co-evolutional paradigm in professional pedagogical education. An attempt to substantiate the necessity of implementation of professional pedagogical education with the co-evolutional paradigm has been made in the article.

Key words. *Co-evolution, ecological imperative, pedagogical education, human attitude to nature, harmonization of the system of human-nature relationship.*